

De oorlog om Koeweit... Een politiek strijdpunt in Vlaanderen ?

door Luc VANDEWEYER,

Historicus
Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte

De plaatsing van Amerikaanse kernraketten die Sovjetgrondgebied konden bereiken was een belangrijk politiek strijdpunt in de eerste helft van de jaren tachtig. De vredesbeweging bracht de publieke opinie in beroering in gevoelig grotere mate dan ooit tevoren en mobiliseerde vooral in Vlaanderen keer op keer indrukwekkende mensenmassa's. Als gevolg hiervan werden buitenlandse politiek en defensie onderwerp van het publieke debat : pers, politieke partijen, regering, parlement en allerhande actiegroepen en verenigingen spuiden hun opvattingen. Het leek erop dat Vlaanderen vanaf dan veel méér belangstelling zou blijven opbrengen voor dergelijke onderwerpen dan gebruikelijk sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Was de buitenlandse politiek nu definitief een broedplaats voor politieke strijdpunten ¹? Dat zal ondermeer afhangen van de vraag of de vredesbeweging zich kan handhaven als een opinievormende medespeler in het politieke landschap.

1989 bracht de afbraak van de stalinistische ordening in Midden- en Oost-Europa. Daardoor zag de wereld er fundamenteel anders uit. De tegenstelling tussen Oost en West vervaagde. Ook de vredesbeweging stond voor een nieuwe uitdaging. De test voor haar impact als drukingsgroep kwam sneller dan verwacht : de eerste grote crisis van het post-Koude Oorlogtijdperk brak uit begin augustus 1990 ; toen Irak zijn kleine maar olierijke buurstaat Koeweit aanviel ². Deze Koeweit-crisis leidde in de Belgische politieke wereld tot enkele pijnlijke debatten. De vredesbeweging toonde haar aanwezigheid, maar lang niet zo manifest en eenduidig als tijdens het raketten debat in de eerste helft van de jaren tachtig. Waarom niet ?

I. Een verdeelde opstelling ?

De vredesbeweging in Vlaanderen wortelt in diverse historische tradities. Er is de pacifistische fractie, sterk betrokken op de persoonlijke verantwoordelijkheid, vertegenwoordigd door de Internationale van Oorlogstegenstanders (IOT) die haar naam zou veranderen in 'Forum voor Vredesactie'. Verder is er de katholieke tak die vooral gericht is op internationale samenwerking, vertegenwoordigd door Pax Christi. De groep die in de Sovjetpolitiek de belangrijkste vredesactor zag vond haar uitdrukking in Vrede vzw ; de maoïstische in het Initiatiefcomité voor de Verdediging van West-Europa (Ikove). Van de beroepsgroepen die ontstonden tijdens

(1) W. DEWACHTER, Het strijdpunt als besluitvormingsproces in de Belgische politiek. In: *Res Publica*, 1989, nr. 4, blz. 527-550.

(2) Een Nederlandstalig overzicht van de gebeurtenissen : L. DE VOS, *De Derde Wereldoorlog? De Golf 1990-1991*. Leuven, 1991.

de rakettenagitatie bleef enkel de Medische Vereniging voor de Preventie van de Atoomoorlog (MVPA) over als werkzame vereniging. Deze organisaties hadden zich in de loop van de jaren zeventig verzameld in het Overlegcentrum voor de Vrede (OCV) waar ook andere maatschappijkritische groepen en organisaties uit de arbeidersbeweging een plaats vonden. Het OCV bleek, eind 1979, niet in staat om snel te reageren op de voorgenomen plaatsing van nieuwe Amerikaanse kernwapens in West-Europa. De groepen die dat wel wilden verzamelden zich in de ad hoc-koepel 'Vlaams Aktiekomit e tegen Atoomwapens' (Vaka). Het Vaka kende een fikse groei en veroverde zich in de media een plaats als d e woordvoerder van de vredesbeweging. Het groepeerde niet alleen de traditionele vredesorganisaties maar ook verscheidene groepen van nieuw-linkse strekking, waarvan Volkshogeschool Elcker-ik en Oxfam Wereldwinkels de belangrijkste waren, en politieke jongerenorganisaties van SP, VU en KP ³.

In de loop der jaren werd de Vaka-stuurgroep het leidende orgaan waarbij de voorzitter voornamelijk als woordvoerder fungeerde. De Vaka-leiding wilde die sterke positie als actiekoepel blijvend bewaren en versterken, ook als dat ging ten koste van een besluitvorming via overleg. H et middel dat hiervoor gebruikt werd was de betoging. De Vaka-top beseftte dat manifestaties een kristallisatiepunt vormden waarrond de plaatselijke achterban zich verenigde om actie te voeren ⁴. Tijdens dergelijke campagnes werden de besturen van de deelnemende organisaties grotendeels buiten spel gezet. Dit leidde wel tot irritatie maar zolang er een zekere overeenstemming was over doelstellingen en middelen kon dat weinig kwaad. Het ongenoegen bleef bovendien beperkt tot bestuursleden en vrijgestelden en bleef binnenskamers. Omdat dit jarenlang werd volgehouden kon het Vaka zich bij de militanten een haast onaantastbaar imago aankweken. De Vaka-leiding beseftte terdege dat, met een betoging in het vooruitzicht, weinig besturen van organisaties uit de Nieuwe Sociale Bewegingen het zich konden veroorloven, tegenover hun kaders en militanten, om afzijdig te blijven omwille van de gevolgde besluitvorming binnen het Vaka. De nationale betoging was dus haar voornaamste machtsmiddel, niet alleen naar de externe wereld toe maar ook intern. Dat zette kwaad bloed maar dit kwam pas tot uiting toen de rakettenzaak, na de ondertekening van de INF-akkoorden in 1987, afgelopen scheen. Het Vaka verloor gaandeweg zijn vredeskoepelfunctie doordat belangrijke groepen als Pax Christi en IOT eind jaren tachtig afhaakten.

De diverse leidinggevende kringen beseftten nochtans dat een gestructureerde en permanente samenwerking erg belangrijk was als ze als 'vredesbeweging' nog een belangrijke stem in het kapittel wilden behouden. Een oplossing werd einde 1989 gezocht in een nieuwe koepelstructuur. Dit zou ondermeer de tien jaar oude verdeling tussen OCV en Vaka, opheffen. Maar de beweegredenen waarmee de diverse vertegenwoordigers aan de onderhandelingen begonnen waren erg verschillend. Het merendeel van de traditionele vredesorganisaties wilde een overlegkoepel die kon dienen als gespreksforum met de organisaties die hun hoofd-

(3) E. VAN DEN BEGIN, *De vredesbeweging in Vlaanderen*. Antwerpen, 1983.

(4) Dit gebrek aan verknochtheid van waaruit een stabiel en uitgebreid ledenbestand kan opgebouwd worden is kenmerkend voor de Nieuwe Sociale Bewegingen: S. HELLEMANS, *Strijd om de moderniteit*. Leuven, 1990, blz. 226-227: "Bij gebrek aan voor het leven verknochte militanten en organisaties kunnen zij evenwel snel weer van het toneel verdwijnen. De nieuwe bewegingen leven kortstondig van de meeslepende mobilisatiementen, waarin de associatie van persoon, organisatie en beweging, tijdelijk, voor de duur van de mobilisatie, hersteld wordt."

activiteit op een ander terrein ontplooiden maar die toch in de vredesproblematiek geïnteresseerd waren. De mensen die in het Vaka dominant waren wilden in de eerste plaats een structuur op touw zetten waarbij de werking van de koepel primeerde op de deelnemende organisaties en waar actie hoger genoteerd stond op de prioriteitenlijst dan overleg. Daarom eisten zij dat de helft van de stemmen zou toegekend worden aan de plaatselijke actiegroepen en de andere helft aan de deelnemende organisaties. Sommige traditionele maar numeriek en politiek ernstig afgeslankte vredesorganisaties als Vrede en Ikove, aanvaardden deze regeling. Zij hoopten zo nog voelbaar aanwezig te blijven op het vredesforum. Anderen, zoals de Medische Vereniging voor de Preventie van een Atoomoorlog, Pax Christi, de Internationale van Oorlogstegenstanders... verwierpen het voorstel en gingen op hun eentje verder waarbij zij afspraken elkaar regelmatig en naargelang de behoeften te consulteren en desgevallend samen te werken⁵. Het feit dat de eerstgenoemde vredesorganisaties uit een politieke traditie van principiële oppositie kwamen en de volgenden wel een zekere openheid naar en banden met de heersende politieke elite in Vlaanderen hadden, speelde in deze keuze mee.

De Vlaamse vredesbeweging was dus verdeeld. Aan de ene kant bestond er een koepel onder de naam Vaka-OCV die pretendeerde als leider en woordvoerder op te treden van de vredesbeweging in Vlaanderen. Deze groep schoof haar voorzitter Hugo Ongena naar voor als boegbeeld. Aan de andere kant toonden vooral IOT en Pax Christi dat Vaka-OCV niet de hele Vlaamse vredesbeweging vertegenwoordigde. Zo was de situatie in de zomer van 1990 toen de eerste test zou komen voor de Vlaamse vredesbeweging in zijn nieuwe configuratie.

II. Saddam Hoessein valt Koeweit aan

In de nacht van 1 op 2 augustus 1990 viel het Iraakse leger Koeweit aan en door de militaire overmacht werd het kleine staatje snel overrompeld. Het was de eerste fase in een oorlog waarbij een groot deel van de wereld op een of andere manier zou betrokken worden. Dit werd niet verwacht! Wat wapengekletter en enkele grensincidenten misschien wel, maar zeker geen grootscheepse invasie gevolgd door een annexatie van Koeweit als negentiende provincie van Irak⁶. Toch kwam de reactie vrijwel onmiddellijk. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties reageerde met een reeks resoluties tegen Irak. De eerste was nr. 660 op 2 augustus waarbij de onmiddellijke en onvoorwaardelijke terugtrekking werd geëist. De Europese Gemeenschap – toevallig in vergadering – eiste hetzelfde. Irak gaf daaraan geen gevolg en op 6 augustus reageerde de Veiligheidsraad met resolutie 661 waarbij ondermeer een handelsembargo als drukkingsmiddel werd ingesteld⁷.

Het bleef niet beperkt tot een diplomatiek steekspel. De Verenigde Staten stuurden troepen naar Saoedi-Arabië, in eerste instantie om dit land te beveiligen tegen eventuele Iraakse agressie. Na de afkondiging van het embargo was er bovendien een juridisch argument om de militaire inzet uit te breiden tot het militair afgren-

(5) Briefwisseling, verslagen, ontwerp teksten... betreffende deze fusiebesprekingen. Archief Pax Christi Vlaanderen.

(6) Over de aanspraken van Irak op Koeweit en eerdere pogingen tot annexatie: J. KLABBERS, De Iraakse aanspraken op Koeweit. In: *Internationale Spectator*, april 1991, blz. 246-252.

(7) N. BLOKKER, De Veiligheidsraad en Irak: over collectieve veiligheid en collectieve zelfverdediging. In: *Internationale Spectator*, december 1990, blz. 742-748.

delen van Irak. De Amerikaanse eenheden kregen versterking van andere Westerse en van Arabische staten. De Belgische regering stuurde op 13 augustus twee mijnenvegers en een ondersteuningsschip en hield transportvliegtuigen ter beschikking. Dit leidde tot enig gemor omdat een fregat hoe dan ook meer voor de hand lag bij het afdwingen van het VN-embargo maar de regering wilde voorkomen dat de Belgische deelname een "agressieve" indruk zou maken. Irak reageerde op de militaire opbouw door de burgers van Westerse landen gevangen te nemen en door een eventuele ontruiming van Koeweit te koppelen aan het Palestijnse vraagstuk.

De mentale verwerking van de nieuwe situatie vergde tijd. Dat was ook zo bij de Belgische politici. Sinds het rakettenprobleem besefte de politieke elite dat defensie en buitenlandse politiek electoraal belangrijke terreinen waren. Om het gevaar van een te scherpe profilering binnen de regering af te zwakken, was er interministerieel overleg georganiseerd waarin alle regeringspartijen vertegenwoordigd waren. Minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens was dus sterker gebonden dan zijn voorgangers: "Het Ministercomité voor Buitenlandse Betrekkingen bestaat sinds jaar en dag, maar het kwam vroeger inderdaad zelden bijeen. Nu doet het dat minstens één keer om de veertien dagen... Er is dus een soort collegiale besluitvorming over de belangrijke dossiers"⁸. Zodoende voelden alle coalitiepartners zich tevens voldoende betrokken bij het buitenlands beleid via hun ministers. Tenminste dat was de bedoeling! Gezien de internationale omstandigheden kreeg Minister van Buitenlandse Zaken Mark Eyskens uiteraard vaak de gelegenheid om zijn mening te uiten in de media en dit zinde vele collega's niet want zelden werden zijn uitspraken gedekt door een consensus in de regering. Hij nam, naar de mening van vele politici uit de meerderheid – ook in zijn eigen partij – een te volgzaam standpunt in tegenover de Amerikaanse regering. De regering mikte op een versterking van de Verenigde Naties hetgeen een al te voortvarende confrontatiepolitiek vanwege de grote bondgenoot in Washington zou temperen. Iedereen was vóór het door de Verenigde Naties afgekondigde embargo. De meningen verschilden voorlopig enkel over de manier van afdwingen en over de militaire opbouw die nodig was om Irak tot terugtrekken te bewegen. Maar dat waren slechts nuances. Het verleidde politiek commentator Pol Goossens op 31 augustus tot de vaststelling: "Het vermoeden dat er tussen de traditionele partijen opnieuw een consensus over de buitenlandse politiek bestaat, is de laatste dagen tot een zekerheid gegroeid. Op geen enkel moment kwam het tussen christen-democraten, socialisten, Volksunie en liberalen tot felle meningsverschillen over het Belgisch optreden in de Golf of de te volgen strategie"⁹. De voorgaande jaren was dat héél anders geweest.

De Vlaamse vredesbeweging reageerde traag. Eerst en vooral omdat het vakantie was en er dus weinig mensen bereikbaar waren. De oproep van IOT in augustus om samen een Golffront op te zetten werd door Pax Christi en de Medici positief onthaald maar Vaka-OCV reageerde niet. Een belangrijk deel van de traditionele vredesbeweging – mensen binnen Vaka, Pax Christi, IOT... – had oog voor de problemen en beweegredenen in regeringskringen. Dat was duidelijk te merken in de verklaring die bijvoorbeeld Pax Christi op 22 augustus aflegde. Daarin werd ernstig rekening gehouden met de eventualiteit van militaire acties. Pax Christi

(8) Minister Eyskens in *De Morgen*, 26 juli 1990, vlak vóór het begin van de Koeweit-crisis.

(9) *De Morgen*, 31 augustus 1990, onder de titel "Standpunt: een consensus die elk debat dreigt te verstikken".

eiste dat deze operaties in elk geval gewettigd en geleid zouden worden door de Veiligheidsraad. Dit was geen afwijking van het principiële pacifistische standpunt maar wel een voorstel om elk eigengereid Amerikaans militair optreden zo mogelijk te voorkomen¹⁰. Die steun aan de regering was niet toevallig. Per slot van rekening waren nogal wat vredesmilitanten gedurende het voorbije decennium opgenomen in de partijkaders of waren zij werkzaam op kabinetten en studiediensten. Anderzijds beschouwden vele jongeren uit de partijkaders zich als nauw verbonden met de vredesbeweging. Dat gold voor al de Vlaamse regeringspartijen¹¹. Bovendien zagen deze vredesorganisaties wel wat in een daadwerkelijk optreden van de Verenigde Naties en hoopten zij ook dat er een bemiddelende rol was weggelegd voor de Europese Gemeenschap. Om dat te stimuleren moesten zij wel rekenen op de Belgische regering.

Er was nog een reden voor steun aan de regering. Die hield immers stevig vast aan het handelsembargo als voornaamste vreedzame drukkingsmiddel – en daarmee aan het VN-standpunt. Dat steunde bovendien op de grootste gemene deler voor de Vlaamse bevolking tegenover dit conflict: geen enkele groep van enig belang pleitte voor een offensieve inzet van Belgische militairen. Behalve dat liepen de interpretaties van de grondslagen van de Koeweitcrisis sterk uiteen. De regering huldigde in het openbaar dat het ging om een schending van het internationaal recht. Maar ook de strategische oliebelangen, het 'Münchentrauma', de afkeer voor een bloeddorstige dictatuur, de vrees voor een agressief moslim-integrisme of Arabisch nationalisme, het geloof dat Irak een vertegenwoordiger was van het arme zuiden en Koeweit een koloniale schepping van uitbuiters en imperialisten... Al deze interpretaties leefden ook binnen de diverse traditionele vredesorganisaties¹². Steun aan het embargo en de afdwingbaarheid ervan was de beste manier om de diverse interpretaties te overbruggen; al kon dat uiteraard nooit geheel sluitend zijn. Wie de kant koos van Irak omdat dit land kon beschouwd worden als een vertegenwoordiger van het arme "Zuiden" stond al een stuk buiten de consensus. Vanuit die optiek was immers ook het embargo onaanvaardbaar. Er was daardoor in potentie springstof aanwezig die de vredesbeweging kon verscheuren. Het grootste deel van de vredesbeweging beseftte evenwel dat het geloof in de kracht van het embargo essentieel was voor een vreedzame oplossing. De maatregel kon bovendien rekenen op een positieve ontvangst bij de Belgische publieke opinie. Het was des te belangrijker omdat het embargo tegen Irak immers ook een test was die van groot belang kon zijn voor de afwikkeling van andere internationale conflicten. Het geloof in de effectiviteit van het embargo kalfde in de Verenigde Staten ondertussen af ten voordele van een militaire oplossing en dat was verontrustend: "De wereld mag niet toegeven aan hen die het succes van

(10) *Standpunt van Pax Christi Vlaanderen t.a.v. de actuele gespannen situatie in het gebied van de Perzische Golf*, 22 augustus 1990.

(11) De regeringsverklaring bevatte verscheidene programmapunten die inspeelden op de verlangens van de vredesbeweging; o.a. de belofte dat België een actieve vredesdiplomatie zou voeren.

(12) Het publiek werd door en via de media overstelpt met analyses en gezichtspunten van politici en deskundigen. Ook de publikaties van de vredesorganisaties deden mee aan die omvangrijke voorlichtingscampagne. De diverse interpretaties kwamen ook aan bod op het parlementaire forum. Voor een overzicht van de parlementaire debatten, zie: *Partis, groupes et medias face au conflit du Golf*. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 1990, nr. 1303-1304.

een embargo betwijfelen of aan hen die een kort en beperkt militair ingrijpen voor- spiegelen”¹³.

Er was dus helemaal geen tumult in het land, niettegenstaande Belgische militairen naar de Golf en naar een potentiële oorlog opstoomden. Op 31 augustus stelde Pol Goossens teleurgesteld vast: “Allicht is de schraalheid van het parlementair debat een weerspiegeling van de onthutsende stilte in de maatschappij zelf. Tot dusver heeft zich geen waakzame intelligentia gemanifesteerd die het beleid dwong om de instant-analyses prijs te geven en een alternatief te zoeken voor de uitgesproken militaire strategie in de Golf”¹⁴. Dezelfde dag riepen Vaka-OCV en het Nationaal Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking (NCOS) de pers bijeen voor de verkondiging van hun analyse van het conflict. De gebeurtenissen werden “uitdrukkelijk” binnen een Noord-Zuid tegenstelling geplaatst waarbij de Arabische wereld gerekend werd tot het Zuiden. Er werd kritiek gespuid op de regering die zich tezeer liet meeslepen in een militaire aanpak. België mocht daaraan op geen enkele manier meewerken en moest zich toelagen op diplomatieke oplossingen waarbij de kanalen van de VN en de Arabische wereld moesten worden gebruikt¹⁵. De regering werd niet frontaal aangevallen maar er werd daarmee wel conflictstof bij elkaar gebracht.

In de tekst van de persconferentie stond het volgende zinnetje: “Wij begrijpen ook niet dat regeringspartijen die zich destijds (1987) vanuit de oppositie radicaal hebben verzet tegen het sturen van mijnenvegers naar de Golf, zich nu wel akkoord verklaren met het gevoerde beleid”. Dat was ondermeer bedoeld voor de Volksunie. Die partij was daarvoor evenwel weinig gevoelig omdat ze het Vaka-OCV traditioneel niet als referentiepunt beschouwde. Ook organisatorisch waren er amper banden. Vooral voor de Vlaamse socialisten, die veel nauwer aanleunden bij Vaka en NCOS, kwam deze opmerking hard aan. SP-voorzitter Frank Vandembroucke reageerde met een open brief op deze kritiek waarbij hij er op wees dat de verantwoordelijkheid van Saddam Hoessein zeer groot was. Dat werd op de persconferentie inderdaad in belangrijke mate onder de mat geschoven¹⁶.

Defensiespecialist en Minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback had door dat er een campagne werd opgestart die zijn partij electorale pluimen zou kosten. “Ik heb er vanaf de dag dat ik minister werd psychologisch rekening mee gehouden dat een bepaald volkje van links... alleen maar zat te wachten op het moment waarop ze konden roepen: ‘Verraad!’ Ik zit nu al meer dan dertig jaar in de politiek, en heb ze nooit anders gekend”¹⁷.

Een aantal militanten van linkse strekking vond inderdaad dat de gematigde en voorwaardelijke ondersteuning van de regeringspolitiek onverteerbaar was. Een deel, te situeren in de uiterst-linkse hoek, zocht de confrontatie met de regering en begon zich te roeren¹⁸. Vooral Vaka-OCV voelde het initiatief ontglippen en wilde deze groeiende bedreiging op de linkervleugel neutraliseren door alle groe-

(13) *Aanvullende verklaring van Pax Christi Vlaanderen*, 11 oktober 1990.

(14) *De Morgen*, 31 augustus 1990.

(15) Vaka-OCV over de Golf: *Oorlog neen! Vredespolitiek ja!*, teksten van de persconferentie gepubliceerd in *Intern Bulletin*, onderdeel van *De Vredeskrant*, september 1990.

(16) *De Standaard*, 12 september 1990.

(17) Interview in *Humo*, 21 november 1990.

(18) *Solidair*, het blad van de maoïstische PvdA, vroeg op 15 augustus 1990 de terugtrekking van de Amerikaanse troepen en was op 12 september gekant tegen het zenden van Belgische eenheden naar het gebied.

peringen rond de tafel te brengen met het oog op een gemeenschappelijk eisenplatform en een actieschema. Slechts na enig aandringen kreeg zij de traditionele vredesorganisaties mee aan tafel op 17 oktober 1990¹⁹. Tijdens de ellenlang uitgesponnen discussies bleek dat uiterst-links, dat aldaar numeriek sterk vertegenwoordigd was, absoluut geen voorstander was van het VN-embargo. Deze deelnemers namen onverbloemd een pro-Iraakse houding aan en kantten zich tegen het embargo als drukkingsmiddel tegenover Bagdad. De breuklijn was daarmee duidelijk getrokken. De traditionele vredesorganisaties, mét Vaka-OCV, verzamelden zich in een Initiatiefgroep 'Voor Vrede in het Midden-Oosten'.

De maoïstische PvdA en gelijkaardige groeperingen begonnen een, naar hun normen, grootscheepse agitatie tegen de regeringspolitiek en tegen de besturen van de diverse vredesorganisaties. Deze campagne moet tevens gezien worden in de strijd om de macht die binnen klein links gevoerd wordt. Voor een cellenpartij als de PvdA is een toename aan militanten immers veel belangrijker dan een toename aan electoraat. Zij zochten hun kaders uit te breiden door een confrontatiestrategie te voeren. In het Antwerpse was die al een hele tijd bezig via het Anti-Fascistisch Front dat systematisch rellen zocht met Vlaams Blok-aanhangers waarbij zij ook jonge immigranten probeerden te engageren. Dergelijke herrieschopperij kan mensen begeisteren en dus omtoveren tot potentiële militanten. De Koeweit-crisis bood de kans om een ander publiek aan te boren. Sinds het ontstaan van het tiersmondisme in de jaren zestig bestaat er een behoorlijk grote groep Derde Wereld-militanten bij wie een sterke anti-Westerse ingesteldheid heerst en die de Derde Wereld als maatstaf hanteren voor de beoordeling van het wereldgebeuren. Deze mensen waren een belangrijke steunpilaar van de vredesbeweging. Om die groep aan te spreken werd de Koeweit-crisis door uiterst links systematisch voorgesteld als een Noord-Zuidconflict waarbij de Amerikanen en hun bondgenoten de rol van hebzuchtige agressoren vervullen. Deze voorstelling had onmiskenbaar succes. Uiterst links beseftte terdege dat niet elke militant het eens kon zijn met het voorzichtige, pro VN-standpunt van Vaka-OCV, Pax Christi, IOT... De rituele anti-establishmenthouding die in die kringen gebruikelijk was gaf daar aanleiding toe. Het was niet enkel de PvdA, of daaraan verwanten, die zo dachten. Het gezelschap werd gecompleteerd door trotskisten, anarchisten en 'vredeskamp'-mensen, die onder leiding van ex-europarlementslid en priester Jef Ulburghs, naar Irak trokken om symbolisch verzet aan te tekenen tegen het militaire afdwingen van de VN-resoluties. Ook zij verwierpen de tactiek van het handelsembargo en wensten het conflict te zien in termen van de Noord-Zuidtegenstelling. Een oplossing moest er komen op diplomatieke wijze en op 'Arabisch' niveau. België moest zijn schepen en manschappen uit het Golfgebied terugtrekken²⁰. Dat was een aanduiding hoe ook in katholieke kringen, grosso modo te situeren onder de koepel Kerk- en Maatschappijkritische Kristenen (MKK), deze visie aanhangers vond.

Tijdens de rakettenagitatie waren deze uiterst-linkse groepen in de betogingen amper opgevallen. De kring die van Koeweit een politiek strijdpunt wilde maken was evenwel maatschappelijk veel beperkter zodat hun relatief aandeel sterk toenam. Deze scheiding der geesten binnen de vredesbeweging greep plaats tegen de achtergrond van een formidabel media-offensief vanwege de Irakezen. Daarin

(19) *Golf-front: voorstel van platform*, opgesteld door het dagelijks bestuur van Vaka-OCV, 2 november 1990, met het oog op de vergadering van 17 oktober.

(20) Zie interview met Mark Vandepitte en Jef Ulburghs in *De Standaard*, 22-23 december 1990.

speelde de koppeling aan de Palestijnse zaak en de gijzelaarskwesie een belangrijke rol. Het vasthouden van burgers van Westerse staten en hun gedwongen verblijf bij zogenaamde 'strategische' doelwitten, vatbaar voor luchtaanvallen, zette in het Westen de publieke opinie verder op tegen Saddam Hoessein. De herinnering aan de aanvallen met gifgas tegen Iraniërs en Koerden was nog niet verwaagd. Niet zo bij de mensen met een 'tiersmondistische' perceptie van het conflict. Daar viel vooral de koppeling door Saddam Hoessein aan het Palestijnse probleem in goede aarde. Ook de gijzelneming werd beschouwd als een verantwoordelijke diplomatieke zet in de Arabische cultuur. Daarbij vertoonden zij evenwel niet het minste begrip voor de Westerse visie die dit beschouwde als weinig minder dan een oorlogsmisdaad. Saddam Hoesseins propaganda had dus niet enkel bij een aanzienlijk deel van de publieke opinie in andere Arabische staten succes, maar ook bij een kleine minderheid hier bij ons.

Het bleek dat uiterst links de Koeweit-crisis aangreep als een gelegenheid om haar ideologische beeldvorming betreffende de "Westerse uitbuiters" terug op te poetsen. Zij stichtten een samenwerkingsverband waarin de organisatienetwerken van de diverse klein-linkse partijen en gelijkgezinde 'onafhankelijken' zich verenigden. De eerste actie van deze Coördinatie tegen de Golfoorlog was een oproep om op 25 november in Brussel te betogen. De eisen waren: "Voor vrede in het Midden-Oosten. Geen oorlog om de olie. Stop de militaire escalatie. Terugtrekking van alle vreemde troepen uit de Golf. Voor een diplomatieke oplossing op Arabisch niveau met steun van de UNO. Geen Belgisch geld voor een oorlog in de Golf. Vredesdividend: 10 procent." Al was dat verhullend, het feit dat het embargo niet werd onderschreven en dat alle "vreemde troepen uit de Golf" zich moesten terugtrekken, betekende een fameuze steun aan de Iraakse zaak.

Nochtans tekenden vele prominenten uit diverse hoeken van de samenleving de oproep ²¹. Deze uiterst-linkse agitatie, samen met de groeiende kritiek vanwege de voorstanders van een militair ingrijpen op het embargo, dwong de traditionele vredesorganisaties tot het opzetten van een campagne. Ze riepen hun mensen samen en beslisten te starten met een prikactie op de trappen van de Brusselse Beurs op vrijdag 23 november en een persconferentie waarop hun visie en eisen kenbaar zouden gemaakt worden. Op 21 december zou in Brussel betoogd worden. Het motto was "embargo ja, oorlog neen". Op zondag 25 november bleek dat dit standpunt niet iedereen bevredigde. De Coördinatie betoogde die dag in Brussel tegen de Westerse deelname aan de interventie tegen Irak. Minister Tobback vreesde dat uiterst links er andermaal zou in slagen om jonge migranten en moslim-integranten voor haar kar te spannen en gaf de ordediensten opdracht te verhinderen dat de betoging zou uitgroeien tot een steunbetuiging aan Saddam Hoessein ²².

Wat werd er door de traditionele vredesorganisaties zoal gedacht over het nieuwe conflict? Ze zagen er een kans in om de Verenigde Naties als vrede-bevorderend instituut te promoveren. In die kringen werd immers gevreesd dat de interventiebereidheid van Westerse landen, de Verenigde Staten op kop, nog zou toenemen. Des te meer omdat de toestand in de Derde Wereld alsmaar verslechterde. De Verenigde Naties promoveren betekende dan het beperken van de speelruimten van de interventionisten. Daarom werd zeer sterk de nadruk gelegd op het

(21) Pamfletten, ondertekend door Eddy Maes van de Anti-Imperialistische Bond, Willy Courteaux van Regenboog en Jef Ulburghs. Daarop wordt een eerste lijst van ondertekenaars gegeven.

(22) *De Standaard*, 24-25 november 1990.

embargo dat de Verenigde Naties hadden afgekondigd als drukingsmiddel tegenover Irak. Ze achtten "de niet-militaire toepassing van het VN-embargo een belangrijke ontwikkeling die door alle landen moet gerespecteerd worden, en een eerste belangrijke stap die moet leiden tot een vreedzame regeling van conflicten"²³. Dat was dus een fundamenteel andere invalshoek dan die van de Coördinatie. Het kwam er nu op aan rond dit standpunt zoveel mogelijk mensen te verzamelen. Dat lukte vrij behoorlijk omdat het platform in feite een steun was aan de dominante strekking binnen de regeringspartijen die pleitte voor militaire terughoudendheid en vóór het bewandelen van diplomatieke wegen ter oplossing van de crisis.

III. De militaire dreiging neemt toe

Op 29 november werd resolutie 678, ingediend door de Amerikanen, door de VN-Veiligheidsraad aanvaard. Die stelde in feite een ultimatum aan Irak want liet de mogelijkheid van gewelduitoefening na 15 januari 1991 ter bevrijding van Koeweit toe. De Initiatiefgroep 'Voor Vrede in het Midden-Oosten' werd daardoor gearmeerd. Op 30 november 1990 zond ze een gemeenschappelijke verklaring de wereld in. Daarin werd de terughoudendheid van de regering gesteund. Duidelijk klonk de vrees door dat de Verenigde Staten en de Britten de Veiligheidsraad zouden voorbijhollen of gebruiken voor eigen doeleinden. De resolutie werd afgevoerd omwille van de open deur naar militair geweld²⁴.

Maar in het schaakspel tussen Bagdad en Washington wogen militaire machtsmiddelen hoe langer hoe zwaarder. Op 21 december 1990 trok de fakkeltocht van de Initiatiefgroep door de straten van Brussel²⁵. Ze verliep allesbehalve rimpelloos: "De betoging van gisteren werd verstoord door een handvol militanten van de PvdA die ter hoogte van de Beurs een spandoek ontvouwden op een grote hijskraan. Zij eisen dat ook het handelsembargo wordt stopgezet. De ordedienst van de betoging kon niet verhinderen dat de slottoespraken op het Fontainasplein door verbaal geweld verstoord werd"²⁶. De maoïsten namen het voortouw in deze agitatie: "Wij stellen ook vast dat in de vredesbeweging heel wat mensen aan de basis niet akkoord zijn met de eis 'ja aan het embargo'. Als de leiding van de vre-

(23) *Voor vrede in het Midden-Oosten. Embargo ja. Oorlog neen. Platformtekst van de Vlaamse vredesbeweging.* Gesteund door alle vredesorganisaties. Zie ook de uiteenzetting van Hugo Ongena in de *Intern-Bulletin-Nieuwsbrief* van Vaka, november 1990, blz. 1-2.

(24) Reactie op resolutie 678 van de Veiligheidsraad. In: *PCV-Intern*, januari 1991, blz. 3.

(25) Het platform werd ondertekend door volgende organisaties: Agalev, Alfa vzw, Belgisch Comité voor Europese Veiligheid en Samenwerking, Bond Beter Leefmilieu, Coördinatiegroep van Netwerk van Kristelijke Basisgroepen, Elcker-Ik, Evergreen, Federatie Centra Levensvorming, Fonds voor Ontwikkelingssamenwerking, Forum voor Vredesactie, Humanistische Werkgroep voor Conflictstudie, IKOVE, IMAVO, Interdiocesaan Pastoraal Beraad (Bureau), Internationaal Ontmoetingscentrum, Jeugd en Derde Wereld-Scholierenparlementen, Jeugdinfo, Jongeregemeenschappen vzw, Jongkommunisten, Jongsocialisten, Juristen voor de Vrede, KAJ, Kajottersbeweging, Katholieke Jeugdraad, Commissie Rechtaardigheid en Vrede, Kommunistische Parij, KSJ-KSA-VKSJ, KWB, KWIA, Marriage Encounter, Masereelfonds, MVPA, MISSIO, Mutualistische Jonge Wacht, NCOS, SAP, Socialistische Jonge Wacht, VELT vzw, VIA, VKAJ, VVKSM, Vlaamse Federatie van Jeugdhuizen, VRAK, Vrede vzw, Vaka-OCV, Vrouwelijke Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede, Vrouwen Overleg Komitee, VU-VVD, VUJO. Lijst van 19 december 1990.

(26) *De Morgen*, 22 december 1990.

desbeweging pretendeert de 'democratie' op wereldvlak te doen respecteren, dat ze dan eerst de democratie in de eigen beweging organiseert en de basis via democratische verkiezingen inspraak geeft in de besluitvorming. Zoniet riskeert de vredesbeweging bij haar basis in Onghenae(de) te vallen. Enkel een democratische vredesbeweging die erin slaagt aan haar 'anti-militarisme' een anti-imperialistisch karakter te geven, kan de oorlog tegenhouden." In hetzelfde pamflet werd overigens de lof gezongen van het Noordkoreaanse samenlevingsmodel als na te volgen voorbeeld ²⁷.

De fakkeltocht mobiliseerde maximaal een vierduizendtal manifestanten maar was de uiting van een vrij brede consensus. Vierenzestig organisaties hadden het gemeenschappelijke platform *Voor vrede in het Midden-Oosten* ondertekend. De vakbonden ABVV en ACV ondertekenden niet maar riepen wel op tot deelneming aan de fakkeltocht. Tijdens de voorbereidingsfase waren er wat wrijvingen geweest met Vaka omdat dit zich, omwille van haar koepelstatus, wilde vooruitdringen. Op 18 december kwamen de diverse vredesorganisaties weer samen Vaka-OCV verklaarde daar dat het nog een betoging wilde op 13 januari 1991. Pax Christi en IOT meenden dat de datum slecht gekozen was omdat het dan onmogelijk was om nog druk uit te oefenen op de beleidsverantwoordelijken, zo vlak vóór het aflopen van het ultimatum. Het ongenoegen bij de andere vredesorganisaties zou pas ernstig worden toen Hugo Ongena via *De Morgen* meedeelde, vlak vóór de fakkeltocht, dat het Vaka op 13 januari, net vóór het aflopen van het ultimatum, opnieuw zou marcheren door Brussel en dat de fakkeltocht als een "opwarming" moest beschouwd worden. Bovendien liet hij uitschijnen dat de betoging in januari ook een initiatief was van de Initiatiefgroep die achter de fakkeltocht stond. De andere vredesorganisaties werden uitgenodigd mee te doen ²⁸. Nog dezelfde dag schreef Luc Delanghe, algemeen secretaris van het ACW, dat zij de ordewoorden en het platform van de fakkeltocht vanuit een eigen benadering wilden belichten. De uitspraken in *De Morgen* konden niet achterwege blijven: "Toch wil ik U meedelen dat de krantenberichten waarbij wordt gesteld dat op 13 januari a.s. een algemene betoging georganiseerd wordt ons wel hebben verwonderd. Het succes van een dergelijke betoging is duidelijk afhankelijk van goede en voorafgaandelijke afspraken ter zake." Het ACW zou daarom niet oproepen voor 13 januari ²⁹.

De besturen van de andere vredesorganisaties waren allesbehalve opgetogen over de beslissing van Vaka-OCV. Niet alleen omdat er geen gemeenschappelijk overleg aan vooraf ging maar ook omdat zij vreesden op sleeptouw te worden genomen door een radicale, anti-Westerse minderheid. Er werd vermoed dat de druk op Vaka-OCV uit die hoek kwam. Bovendien beschouwden zij dit als een vorm van verraad tegenover de 64 verenigingen die het gemeenschappelijk platform van de Initiatiefgroep ondertekend hadden. Voor de komende Vaka-betoging werden immers andere slogans gehanteerd. Pax Christi Vlaanderen schreef het Vaka een brief met daarin de vraag of ze nog achter het gemeenschappelijk platform stonden: "Bovendien tillen we zwaar aan de uitspraken van Hugo (Ongena) in *De Morgen* van 20 december als zou de fakkeltocht van 21/12 een opwarmertje zijn voor een grotere manifestatie op 13/1. Wij voelen ons bij de neus genomen, gemeenschappelijke initiatieven worden gedragen door gezamenlijke beslissingen, wij

(27) Fragment uit een PvdA-tekst uit het Leuvense met vormingsprogramma voor het eerste trimester van 1991, waarschijnlijk opgesteld in december 1990.

(28) *De Morgen*, 20 december 1990.

(29) L. Delanghe aan 'Voor Vrede in het Midden-Oosten', 20 december 1990.

willen niet in de krant vernemen wat ons te doen staat." Er werd gewaarschuwd voor dubbelzinnigheid: "De houding t.o.v. het embargo is hier het breekpunt" ³⁰.

Ook IOT en de Medici vertikten het om op te roepen voor de Vaka-manifestatie. Gezamenlijk vroegen ze hoe het Vaka eventuele verdere samenwerking zag. Het wantrouwen was door dit eigengereide optreden weer hoog opgelopen ³¹. De plotse keuze van het Vaka voor de dertiende januari, lag inderdaad aan het feit dat de Coördinatie op die dag wilde opstappen. Was het om dit initiatief te recupereren dat het Vaka Pax Christi en het Forum voor Vredesactie en al de ondertekenaars van het november-platform voor voldongen feiten had gesteld? Pax Christi stuurde de andere 63 organisaties een brief waarin ze haar bedenkingen uitte tegenover het Vaka-initiatief. De Vaka-inrichters gebruikten immers "niet de hoofdslogans van het platform en refereren niet uitdrukkelijk naar het gebruik van het embargo. Politiek gezien vinden we dit ongelukkig. Omwille van de zogenoemde 'eenheid' binnen de vredesbeweging, verlaat men een klare politieke lijn en verzwakt men het gemeenschappelijk platform" ³².

Ondertussen werd nog meer militaire inzet gevraagd vanwege de Belgische regering. De NAVO-solidariteit met Turkije bracht een tweede mogelijkheid tot daadwerkelijke betrokkenheid van Belgische troepen met het Golfconflict. Tot ongerustheid van de regering trouwens. Kon zij beslissen om de schepen en transportvliegtuigen verre te houden van elke waarschijnlijke gevechtszone, voor het luchtmachtonderdeel in Turkije lag dat anders: dat moest immers per definitie in de voorste lijnen opereren omdat anders de ontradingsfunctie geen betekenis had. De regering kon enkel hopen dat Irak geen – al dan niet uitgelokt – offensief tegen Turkije zou openen. Eerste Minister Wilfried Martens verklaarde in zijn traditionele nieuwjaarsinterview dat België wel logistieke en medische steun zou geven maar "zeker niet" verwickeld wilde raken in een militair treffen ³³.

Een belangrijk deel van de Vlaamse politieke elite was, sinds het rakettenstrijdpunt, allergisch geworden voor elke volgzame houding ten opzichte van Britten en Amerikanen. Daardoor werkte de embargo-kwestie binnen de regering ook als een splijtzwam. Voor hen ging minister Mark Eyskens te ver met te verklaren dat het embargo gewoon niet werkte en militair ingrijpen dus de enige oplossing was. SP-voorzitter Frank Vandenbroucke reageerde korzelig en meende dat het embargo wél werkte maar dat Amerikanen en Britten het gewoon de nodige tijd niet gunden. Die mening was ook overheersend in de Volksunie. Dat ongenoegen zal stellig een belangrijke reden geweest zijn waarom de Vlaamse socialisten en de Volksunie meestapten in de Vaka-betoging op 13 januari. Al waren zij zich wel bewust van het dubbelzinnige karakter – ook omwille van het embargo – van de manifestatie. Vandenbroucke liet dat duidelijk blijken in een interview in *De Standaard*. Op de vraag of hij zelf mee zou opstappen antwoordde hij dat dit afhing

(30) Pax Christi Vlaanderen aan de voorzitters en de raad van beheer van Vaka-OCV, 21 december 1990.

(31) In een gezamenlijke brief van de voorzitters van deze drie verenigingen aan Vaka-OCV op 10 januari 1991 werd gesteld: "Er bestaat op dit ogenblik geen Vlaamse Vredeskoepel voor ons. Niemand van ons kan spreken namens 'de Vlaamse Vredesbeweging'. Dit laatste is een sociologisch fenomeen dat niemand kan opeisen." Het feit dat Hugo Ongena in de media zichzelf altijd als woordvoerder van 'de' vredesbeweging voorstelde of liet voorstellen, zette veel kwaad bloed bij de vredesorganisaties die geen deel uitmaakten van Vaka-OCV. Al werd verdere samenwerking in de toekomst principieel niet uitgesloten.

(32) Brief afgedrukt in *PCV-Intern*, januari 1991, blz. 5-6.

(33) *De Standaard*, 2-3 januari 1991.

van de "evolutie van de context van die betoging; of anders uitgedrukt: van wie er allemaal op dat traject zal lopen." Van dit interview maakte de krant meteen gebruik om de lezer te vertellen dat de vredesbeweging in drie stukken verdeeld was. De Coördinatie die tegen het embargo was. Het Vaka dat ervóór was en Pax Christi en Forum voor Vredesactie die slechts wilden opstappen als er eensgezindheid was. Pax Christi stelde uitdrukkelijk dat het niet opriep "omdat op dubbelzinnige wijze onder één slogan zowel de voor- als tegenstanders van het VN-embargo samengaan"³⁴. De Vaka-top vond die afwezigheid niet zo erg omdat zij vermoedde dat hun greep op de militanten van deze vredesorganisaties in dit geval voldoende groot was. Hugo Ongena verklaarde aan *De Standaard*: "Zo weten we dat heelwat Pax Christi-militanten achter onze slogan zullen opstappen". Hij suggereerde dat België zijn troepen zou terugtrekken als een spectaculair "vredesignaal"³⁵. Dat was ook het standpunt dat Agalev, bij monde van Hugo Van Dierenderen, in de Kamer verdedigde tijdens het debat op zaterdag 12 januari. Pax Christi en Forum voor Vredesactie, als belangrijkste woordvoerders van de pro embargo-groep, hamerden nog eens op de potentiële kracht van het handelsverbod. "Tevens moet onze regering haar militaire inzet beperken tot strikt defensieve en/of humanitaire acties. Een andere houding zou zeker in Vlaanderen niet worden begrepen"³⁶. De regeringspartijen steunden in de Kamer wel het embargo mét de Belgische militaire inzet in dat kader. Niemand pleitte ervoor om de Belgische militairen desgevallend mee te laten vechten³⁷. Het viel op dat het onderling gebekvecht sterk was afgenomen en dat de regeringsrangen werden gesloten. Er waren inderdaad in binnen- en buitenland duidelijke tekenen geweest dat de regeringspartijen het roer moesten omgooien, als ze België niet met een negatief imago wilden opzadelen³⁸.

Tijdens de betoging bleek dat de Vaka-opzet tot recuperatie van het uiterst-linkse initiatief niet was geslaagd. Er werd voorkomen dat Vaka en Coördinatie aparte routes zouden volgen maar de meningsverschillen bleven bestaan en tijdens de betoging was het duidelijk dat de Coördinatie geen duimbreed had toegegeven in haar anti-Westerse standpunt. Veel betogers schreeuwden "Oorlog neen, embargo neen!" waarmee ze toonden dat ze niet het Vaka wilden volgen³⁹. Het merendeel van de betogers had voor dat meningsverschil evenwel geen aandacht en zag in de manifestatie een laatste kans om hun weerzin tegenover militair geweld uit te drukken. *De Standaard* telde wel twintigduizend deelnemers en zag veel VU, SP en Agalev, geen CVP en slechts weinig ACW-mensen. Hugo Ongena noemde de betoging de "manifestatie van de hoop" en sprak de wens uit dat er de volgende zondag geen vervolg moest komen onder de vorm van de "betoging van de woede". Al werden de massa's van de anti-rakettentijd op verre na niet bereikt;

(34) *De Standaard*, 9 januari 1991. Persmededeling van Pax Christi op 11 januari 1991: *Vrede nog mogelijk in de Golf?*

(35) *De Standaard*, 11 januari 1991.

(36) 'Natuurlijk is er een alternatief voor oorlog', vrije tribune in *De Standaard*, vanwege Jan Turf, bestuurslid van Forum voor Vredesactie, en Daniël Van Dael, algemeen secretaris van Pax Christi Vlaanderen, op 12-13 januari 1991.

(37) *De Standaard*, 14 januari 1991.

(38) In *De Standaard* van 14 januari 1991 juichte politiek commentator Dirk Achten dat toe en pleitte voor een geloofwaardige, eensgezinde houding in het conflict. "Maar dan moet de regering de oefening in het sluiten van de gelederen, die zaterdag werd ingezet in de Kamer, afwerken om ten minste in tijden van nakend onheil met één stem te kunnen spreken."

(39) *De Standaard*, 14 januari 1991.

de duizenden deelnemers gaven de Vaka-inrichters de illusie dat ze nog altijd de belangrijke opinievormende macht van vroeger vertegenwoordigden. In feite kalfde dit snel af door de beelden die de televisie bracht van fanatieke Jordaniërs, Palestijnen en Irakezen die kritiekloos de propaganda van Bagdad slikten. Minister van Binnenlandse Zaken Louis Tobback liet verstaan dat in zijn anti-terreurstrategie er rekening werd mee gehouden dat potentiële terroristen niet noodzakelijk in moslimmiddens zouden schuilen. Ook pro-Iraakse kringen van eigen bodem werden "nauwlettend" in de gaten gehouden ⁴⁰.

IV. De tweede gevechtsronde

Op 15 januari verstreek het VN-ultimatum. Meteen daarna stelde Irak voor dat zijn leger Koeweit zou ontruimen maar dat ging gepaard met een reeks voorwaarden en was zo triomfantelijk van toon dat er weinig kans was dat de coalitie zou toehappen. Die deed dat ook niet en de militaire druk aan de grens werd verder opgedreven. Het Vaka hapte wel toe. Het vond het Iraakse aanbod een "betekenisvol signaal" en vroeg dat België dit zou honoreren door een staakt-het-vuren te eisen. België moest de Franse en Britse verzoeken tot steun voor hun oorlogsinspanning afwijzen en daarnaast mocht er geen enkele vorm van 'Golfbelasting' ingevoerd worden ⁴¹. Vanaf nu was geweld, uitgaande van de coalitie, diplomatiek gedekt. De geallieerde legers begonnen inderdaad kort nadien met een groot-scheeps bombardementsoffensief dat Iraks militaire ruggegraat moest breken.

Meteen riep het Vaka nogmaals op tot een spoedmanifestatie op 20 januari waar de onvoorwaardelijke stopzetting van het militaire geweld werd geëist. Daarvoor liet zij een geplande vergadering van de Initiatiefgroep vallen omdat ze er de voorkeur aan gaf alleen op te treden. Toch slaagde de betoging. Heelwat organisaties riepen op tot deelname. Politici van Agalev, SP en VU zouden opstappen aan de kop van de stoet. Pax Christi riep mee op omdat het er een rouwbetuiging voor de slachtoffers wilde van maken. De manifestatie werd door deze groepen en partijen duidelijk gezien als een louter protest tegen het feit dat een militaire escalatie plaatsvond. Zo stelde ook het Vaka het voor. Maar dit dekte niet de hele betoging. Officieel was er maar één ordewoord: "stop de oorlog". Maar er waren ook slogans waar Vaka - OCV zich liever niet mee identificeren: "geen oorlog om de olie" en "Arabische oplossing ja, embargo neen!". In de tweede helft van de manifestatie groepeerde de Coördinatie zijn aanhangers waarbij de PvdA-inslag overheerste. Honderden immigranten stapten mee op achter de geel-rode vlaggen van Kris Merckx en Ludo Martens. Daar werd geschreeuwd dat Bush en Mitterrand moordenaars waren. Dat kleurde sterk af op de rest van de betoging: "Opvallend was het aantal anti-Amerikaanse slogans, in vergelijking met de hooguit tien bordjes die de bezetting van Koeweit of de houding van Irak aan de kaak stelden" ⁴².

Gezien de militaire situatie in het Midden-Oosten op dat ogenblik was dit niets meer of minder dan een keuze vóór Saddam Hoessein. Het kon nu niet lang meer duren of de ondersteuning van het Vaka-OCV zou verder afkalven. Het ABVV, jarenlang een steunpilaar van het Vaka, legde op 23 januari uit waarom het niet meer opriep voor de vredesmanifestaties. Voorzitter François Janssens vond dat het ordewoord "Stop de oorlog" te ongenueanceerd was en onderstreepte het belang van de uitvoering door Irak van al de VN-resoluties zonder uitzondering. Boven-

(40) *De Standaard*, 16 januari 1991.

(41) *De Standaard*, 18 februari 1991.

(42) Verslag in *De Standaard*, 21 januari 1991.

dien had het Vaka het niet nodig geoordeeld om vooraf enig overleg te organiseren over de ordewoorden van de betoging. Algemeen Secretaris Mia De Vits vond dat de betoging gekenmerkt werd door dubbelzinnigheid en ze aarzelde niet te wijzen op de duidelijke pro-Saddamhouding van een belangrijk deel van de deelnemers. Dat zorgde voor een inhoudelijke verwarring die politiek voor het ABVV onverteerbaar was. Voorstanders en tegenstanders van een VN-embargo stapten gezamenlijk op en daarvoor wilde de vakbond zich niet lenen. De ABVV-ers merkten op dat de vredesbeweging zich hierdoor maatschappelijk dreigde te marginaliseren⁴³. Een nauwelijks verholen dreiging dat ze hun steun aan het Vaka zouden intrekken als dit zijn koers niet bijstelde. Het socialistische vakverbond was overigens niet de enige organisatie die zo dacht.

Enkele dagen later verhoogden de twijfel en de ergernis in regeringskringen nogmaals toen uitlekte dat de Amerikaanse luchtmacht Turkse vliegvelden gebruikte voor bombardementsvluchten tegen Irak. Deze aanvalsacties – op basis van een bilateraal akkoord tussen Turken en Amerikanen – werden per slot van rekening gedekt door de ontradingsstrijdmacht die de NAVO naar Dyarbakir had gestuurd en waartoe een eskader Belgische Mirages behoorde. De regering besliste dat de opdracht voor de Mirages ongewijzigd bleef maar dat er een nieuwe regeringsbeslissing nodig was wanneer er gevechten zouden uitbreken aan de Turks-Iraakse grens⁴⁴.

Agalev eiste op hoge toon de terugtrekking van alle Belgische eenheden uit het gebied⁴⁵. Het Vaka-OCV deed dat ook. Daarmee verbrak het andermaal de consensus tussen de 64 organisaties van de Initiatiefgroep die wél een Belgische militaire aanwezigheid in het kader van het VN-embargo en de NAVO aanvaardden. Wat moest België doen? Zeker sinds de luchtoorlog was uitgebroken was de meerderheid van de politici en van de commentatoren te vinden voor een geloofwaardige aanwezigheid – logistieke en medische steun – zonder zich te mengen in de gevechten. Zelfs Pax Christi meende dat de legeronderdelen niet konden teruggetrokken worden zonder dat de Belgische diplomatie zichzelf veroordeelde tot het verdomhoekje, hetgeen België, na het aflopen van de strijd, tot volkomen krachteloosheid zou doemen. Dus verder blijven meedoen aan het afdwingen van het embargo maar niet aan de aanvallen tegen Irak die trouwens door geen enkele VN-resolutie verplicht werden gesteld. Later, op 20 februari, kwam de Initiatiefgroep weer samen. Vaka-OCV, vertegenwoordigd door Vaka, Vrede, Ikove en Oxfam Wereldwinkels, bleef de onvoorwaardelijke terugtrekking van de troepen eisen terwijl de meerderheid eerder hamerde op Belgische diplomatieke initiatieven. De Vaka-groep wees elk compromis af en daardoor kwamen de voorstellen voor verdere gemeenschappelijke acties niet meer op tafel.

Voor de diverse vredesorganisaties, werd de situatie er niet gemakkelijker op. De aanhoudende luchtaanvallen zorgden voor een sterke druk vanwege hun militanten om toch nog, gezamenlijk met Vaka, een protest tegen het militaire geweld te laten horen. De voorzichtige houding van de diverse besturen werd zelden begrepen. Zo kreeg Pax Christi een hele reeks boze of teleurgestelde brieven van militanten die zich beriepen op het feit dat zij als vertegenwoordigers van de "basis" mochten eisen dat de organisatie zich categoriek zou keren tegen de Westerse

(43) *Gazet van Antwerpen*, 24 januari 1991.

(44) Voor deze terughoudendheid kreeg de regering uitdrukkelijk steun vanwege de christelijke arbeidersbeweging. Zie bijvoorbeeld het standpunt van ACW-topman Luc Delanghe in *De Volksmacht*, 1 februari 1991.

(45) *De Standaard*, 22 januari 1991.

militaire inzet en het bestuur kreeg de schuld voor het feit dat de vredesbeweging hiervoor niet als een gesloten front aantrad. Deze frustratie lag aan het feit dat deze mensen hun, 'tiersmondistische' emoties sterk lieten doorwegen en geen rekening wensten te houden met de dubbelzinnigheid die de verzetsbeweging kenmerkte, noch met de gevolgen die dat kon hebben voor het imago bij de publieke opinie. Een tweede golf van kritiek kwam uit een andere hoek. Nogal wat vrijgestelden en verantwoordelijken uit andere christelijke organisaties stuurden protesten naar het Pax Christi-secretariaat. Vooral de leiding van de katholieke jongerenorganisaties en van organisaties uit de christelijke arbeidersbeweging zagen Pax Christi als een vredesorganisatie die een domeinspecifieke rol had binnen het katholieke organisatienetwerk. Tot hun verbazing vervulde Pax Christi ditmaal niet de rol die zij ervan verwacht hadden : voorgaan in de vredesactie. Enige uitleg trok dit weer recht want dit protest was eerder te verklaren door onwetendheid betreffende de voorgeschiedenis en de interne verhoudingen binnen de vredesbeweging.

Niettegenstaande het groeiende ongenoegen deed het Vaka verder op de ingeslagen weg. Waar de Belgische regering tevoren nog enig krediet kreeg omwille van haar afstandelijke houding tegenover de militaire inzet, werd ze nu onomwonden onder druk gezet. De eis de troepen terug te trekken was de facto een afstappen van de Belgische steun aan het afdwingbare karakter van het VN-embargo. Hugo Ongena vond het nodig om tegelijkertijd de beschuldiging te bestrijden dat de "vredesbeweging" pro-Irak en anti-Amerika zou zijn : "Wie tegen de Golf-oorlog is, steunt daarom niet automatisch Irak. Vaka-OCV eist eveneens de ontruiming van Koeweit door Irak, maar niet met de middelen die worden gebruikt." Hij kondigde aan dat er regionale marsen zouden komen met zwarte vlaggen ten teken van rouw ⁴⁶.

De regering moest daarvoor niet bang zijn. Nadat de tegenaanval vanwege de geallieerde troepen begonnen was op 17 januari met een massaal luchtoffensief, kalfde de Vaka-aanhang zienderogen af. Slechts heel weinig mensen waren nog bereid op straat te komen omdat het onaangenaam gevoel met de objectieve bondgenoten van Bagdad mee te moeten stappen velen afschrikte. De manifestaties vanuit Coördinatiekringen ontaardden overigens hoe langer hoe meer in rellen waarbij ook jonge immigranten betrokken waren. Dat snelle numerieke afkalven van het verzet gebeurde ook in de rest van de Westerse wereld. Hoe langer hoe meer merkten de regeringen dat zij niet hoefden te vrezen voor een massaal verzet. De afkalving van de vredesbeweging was in de omliggende landen nog veel scherper. In Nederland was de vredesbeweging zelfs nergens meer te bekennen. Het was niet abnormaal vooraanstaande figuren uit de vroegere anti-rakettenbeweging afstand te zien nemen van uiterst-links. Daar hadden Saddam en zijn bondgenoten voor gezorgd. Hun standpunten werden immers uitvoerig op televisie en radio voorgesteld. De Iraakse propagandavoorstellingen en -oproepen – de "heilige oorlog" – werden ervaren als uiterst agressief tegenover de Westerse waarden. De weerzin die dit opwekte, en van de weeromstuit de morele steun voor een harde militaire confrontatie, namen met sprongen toe in Vlaanderen. De BRTN-nieuwsdienst gaf eind januari nogmaals opdracht tot een opiniepeiling. In vergelijking met de eerste peiling van voor het begin van de tweede gevechtsronde was de steun voor een gewelddadige oplossing sterk toegenomen ⁴⁷. En dat woog door bij Jan Modaal én bij de maatschappelijke elite : "De angstaanjagende toespraken

(46) *De Standaard*, 2-3 februari 1991.

(47) *De Standaard*, 30 januari 1991.

en handelingen van het Saddam-regime overstemmen nu eenmaal de meest waakzame gewetens. Men moet durven vaststellen dat een grote meerderheid binnen de Europese en Amerikaanse opinie de Woestijnstorm een nodige en rechtvaardige onderneming vindt" ⁴⁸.

De plaatselijke Vaka-betogingen waren een teken aan de wand. Het deelnemersaantal schommelde van enkele honderden te Antwerpen tot enkele tientallen in Brugge en Mechelen op zaterdag 2 februari. De slogans waren vrij simplistisch hetgeen mogelijk werd door de ideologische verschraving van het militantenspectrum dat opstapte: "Oorlog aan de oorlog, Troepen uit de Golf, Geen oorlog om de olie, Yankee go home". Bij deze acties traden de manifestanten van Vaka apart op omdat de agitatie van het Coördinatiecomité "te eenzijdig gericht was tegen de Verenigde Staten" ⁴⁹. Dit afstand nemen van uiterst links kwam te laat. De Vlaamse pers begon die uiterst smalle en zwakke basis van het protest te belichten. Politiek commentator Frans Verleyen van *Knack*, die tevoren het anti-rakettenverzet een goed hart toedroeg, vermoedde dat de vredesbeweging greep had verloren op de nieuwe generatie: "Het vredesactivisme tegen een gebrekkig gemotiveerde bevrijding van Koeweit, en tegen een grotendeels westerse parade om Irak materieel te vernietigen, is verwonderlijk marginaal. Het mobiliseert de mensen niet, en heeft geen doctrine die wat steviger klinkt dan het te gemakkelijke 'geen bloed om olie'" ⁵⁰. *De Standaard* stelde midden februari vast: "De regeringen schenken minder aandacht aan de anti-oorlogsprotesten en laten minder vrees blijken voor terrorisme door Iraaks-gezinde groepen of individuen. De vredesbetogingen trekken nog weinig volk en uit opiniepeilingen blijkt dat de meerderheid van de bevolking achter het gebruik van geweld tegen Irak staat. Er is geen golf van terrorisme gekomen" ⁵¹.

Had dit effect op politiek niveau? Nadat de grondoorlog begonnen was sloot het Vlaamse politieke milieu de rijen: tijdens het Golfdebat in de Senaat op 19 januari bleek dat er een grote mate van consensus heerste op de regeringsbanken. Wel waren de woordvoerders teleurgesteld over het feit dat de grondoorlog niet vermeden had kunnen worden. De regering moest verder doen op de ingeslagen weg. De liberalen riepen op tot meer steun aan de oorlogsinspanning van de coalitie. Enkel de groenen lieten daarvan afwijkende geluiden horen en leunden aan bij het Vaka-standpunt ⁵².

Op 5 december 1990 voorspelde de Amerikaanse staf-chef generaal Colin Powell: "If we have to use force we will use overwhelming force to win decisively as quickly as possible with minimum casualties" ⁵³. Zijn voorspelling kwam uit. De intensieve bombardementen op Irak en Koeweit werden verscheidene weken volgehouden en verliepen technisch ogenschijnlijk probleemloos. De verliezen waren laag en de bereikte effecten voldeden blijkbaar aan de verwachtingen van de militaire bevelhebbers. Maar dat "minimum aan casualties" sloeg niet op de Irakezen. De intensiteit van de vernietigingscampagne zorgde wel voor wat wrevel.

(48) Frans Verleyen in *Knack*, 23 januari 1991, blz. 3.

(49) *De Standaard*, 31 januari en 4 februari 1991.

(50) *Knack*, 13 februari 1991, blz. 3.

(51) *De Standaard*, 16-17 februari 1991.

(52) *Parlementaire Handelingen*, Senaat, 19 januari 1991. Dit verschijnsel werd onderstreept in de berichtgeving van *De Standaard*, 21 januari 1991.

(53) C. POWELL, *Military reality and future security prospects*. Londen, 5 december 1990. Tekst verspreid door de ambassade van de V.S.A.

De Volksmacht, woordvoerder van de christelijke arbeidersbeweging, meende dat de militaire operaties nog moeilijk te rijmen vielen met de geest en de letter van de VN-resoluties⁵⁴. Dat sloot nauw aan bij het standpunt van Pax Christi dat ook gedeeld werd door Forum voor Vredesactie.

Saddam Hoessein had de voorbije maanden zodanig gemanoevreerd dat het leek of hij oorlog beschouwde als "propaganda met andere middelen"⁵⁵. Hij kreeg zijn oorlog maar niet in de vorm zoals hij verwacht had. Toch was er nog een episode waar in het Westen met enige zenuwachtigheid werd tegen aangekeken: de grote vrees was dat de noodzakelijk geachte grondoorlog heel veel slachtoffers aan de zijde van de coalitie zou vergen. De vrees zou niet bewaarheid worden. Toen de geallieerde pantsers in februari eindelijk oprukten vernietigden zij moeiteloos en in een minimum van tijd de Iraakse defensie. Hun verliezen aan mensenlevens waren vrijwel nihil. De gedemoraliseerde Iraakse troepen gaven zich over of sloegen op de vlucht. Na honderd uren oprukken werd een staakt het vuren afgekondigd. Koeweit was terug een onafhankelijke staat.

Al waren het menselijk lijden, de milieu-ellende en het bloedvergieten in de regio nog lang niet voorbij. Pax Christi verklaarde op 28 februari dat deze oorlog alleen verliezers telde. Wel werd nogmaals erkend dat Irak alle VN-resoluties had te aanvaarden. "De manier waarop dit afgedwongen werd laat bij Pax Christi toch een wrange smaak na. Het embargo heeft nooit een echte kans gekregen, de oorlogslogica heeft het gehaald. Als christenen kunnen wij ons hierbij moeilijk neerleggen: wie durft dit in eer en geweten een rechtvaardige oorlog noemen"⁵⁶?

V. Waarom geen strijdpunt?

De oorlog om Koeweit is dus geen politiek strijdpunt van enige betekenis geworden al was die bedoeling in bepaalde kringen aanwezig. Aan welke factoren ligt dit falen⁵⁷?

– Waren de meningsverschillen congruent met de opdeling van de partijen? Dit was slechts zeer gedeeltelijk het geval. Geen enkele partij pleitte openlijk vóór een effectieve militaire inzet. De agitatie kon dus niet rechtstreeks tegen een duidelijk afgelijnde politieke formatie(s) gevoerd worden hetgeen de conflictuitdieping verzwakt. Twee Vlaamse regeringspartijen, socialisten en Vlaams-nationalisten, stapten als partij mee op in de grote manifestaties. Deze partijen beoogden doelbewust een profilering aan de hand van strijdpunten betreffende de buitenlandse politiek. De CVP was via ACW-organisaties ook tot op zekere hoogte aanwezig. Bovendien was er binnen die partij een verschil in benadering tussen premier Wilfried Martens en minister Mark Eyskens. Aan de andere zijde van het betogende spectrum kreeg het radicalisme van de uiterst linkse partijen politiek efficiënte concurrentie vanwege het pacifistische Agalev. De onduidelijkheid was

(54) *De Volksmacht*, 15 februari 1991, redactiestandpunt.

(55) Prof. Luc Reyckler, op een debat over de Koeweit-crisis in Leuven op 26 februari 1991, verwijzend naar de uitspraak van Clausewitz dat oorlog 'politiek met andere middelen' is.

(56) *PVC-Intern*, april 1991, blz. 13. Het probleem van de 'rechtvaardige oorlog' werd in vele teksten en debatten aangekaart. De meningen dienaangaande liepen sterk uiteen.

(57) W. DEWACHTER, Het strijdpunt als besluitvormingstype in de Belgische politiek. In: *Res Publica*, 1989, nr. 4, blz. 530-531. Dewachter erkent dat dergelijke pogingen wel vaker mislukken. Wij nemen zijn factoren die de mogelijkheid tot strijdpuntontwikkeling in hoge mate bepalen over voor de analyse van de Koeweit-agitatie.

dus troef in de partijpolitieke wereld. Net zoals de eisen van de manifestaties vaak dubbelzinnig of zelfs tegenstrijdig waren. Langs de andere zijde probeerden de liberalen, die wel verder wilden gaan dan de regering, ook een mobilisatiepoging van hun achterban maar ze slaagden er niet in hiervoor belangrijke aantallen mensen op straat te krijgen zodat hun agitatie beperkt bleef tot verbale aanvallen in pers en parlement. De liberale agitatie was daardoor niet van aard om de strijdpuntvorming te stimuleren.

– Grote aantallen burgers achter zich hebben? Ook dit was duidelijk niet het geval. De betogingsgolf toonde aan dat het voornamelijk militanten waren, mensen voor wie betogen een veel gebruikt middel was om hun mening kenbaar te maken, die opstapten. Hun aantal was gering. De enige keren dat er van een grote opkomst sprake kon zijn waren de begogingen van 13 en 20 januari. Deze manifestaties waren bij uitstek uitingen van principiële afkeer tegen het gebruik van oorlog als machtsmiddel en niet zozeer een poging om van de Koeweit-crisis een politiek strijdpunt te maken. Vanaf dan verminderde het aantal manifestanten drastisch en gebeurde er in de publieke opinie een opvallende verschuiving in de richting van een aanvaarding van een minimale en zo functioneel mogelijke gewelduitoefening om Irak terug te dringen.

– Goede toegankelijkheid tot de massamedia? Persmensen zoeken nieuws-waarde. Daarom kwamen de eigengereide standpunten van Hugo Ongena als Vaka-woordvoerder – geholpen door een sinds tien jaar gegroeide traditie – veel vaker en uitgebreider aan bod. Veel méér dan de standpunten van Pax Christi of IOT bijvoorbeeld, hetgeen overigens een bron was van ongenoegen. Per slot van rekening sloten deze anderen relatief nauwer aan bij standpunten van de regering zodat de 'nieuws-waarde' geringer was. Naarmate de militaire spanning toenam schoof het Vaka op naar links. Zeer opvallend is dat de instemming vanwege gezaghebbende commentatoren met de kritiek op de aanpak door de coalitie sterk afnam na nieuwjaar. Daarin volgden zij in feite de verschuiving in de publieke opinie die veroorzaakt werd door het feit dat Saddam Hoessein en zijn aanhangers óók hun standpunten konden luchten op het beeldscherm in de Vlaamse huiskamers. Hun toegankelijkheid tot de Westerse media was immers optimaal.

Het is mogelijk dat een vierde factor tot ontwikkeling komt die eveneens een belangrijke invloed zal hebben op de strijdpuntontwikkeling. Betogingen zijn in ons politiek leven – zeker voor de buitenparlementaire oppositie – erg belangrijk⁵⁸. Ook om van de Koeweitcrisis een strijdpunt te maken werd de betoging als actiemiddel verkozen. Volgens Luc Holvoet die de betoging als het produkt van een mobilisatieproces onderzocht, moet ieder mobilisatieresultaat mede beoordeeld en geanalyseerd worden vanuit de maatschappelijke inbedding van de te mobiliseren individuen, de machtsstrijd die zich hierrond heeft afgespeeld en de middelen die worden ingezet⁵⁹. Er zijn tekenen die er op wijzen dat de betoging als politiek uitings- en drukingsmiddel, alvast voorzover ze op touw gezet wordt door een 'beweging', van karakter verandert. Sinds enkele jaren worden betogingsgolven als het ware gefiltreerd door partijen die in de regering zetelen. Dat was al merkbaar bij de manifestaties tegen de Super Snelle Trein. Het was eveneens voelbaar bij de betogingen in het voorjaar 1990 en 1991 van het Actiecomité Vlaanderen '90 waar de Volksunie in blok en achter een eigen eisenbundel

(58) J. SMITS, *Democratie op straat. Een analyse van de betogingen in België*. Leuven, 1984.

(59) L. HOLVOET, De betoging als produkt van een mobilisatieproces. In: *Res Publica*, 1978, nr. 4, blz. 611-645, zie meerbepaald blz. 645.

mee opstapte, niettegenstaande de inrichters deze betogingen duidelijk bedoelden als kritiek op het regeringswerk waarvoor de Volksunie mee verantwoordelijkheid droeg. Een gelijkaardig verschijnsel was merkbaar bij de Koewaitbetogingen. Het opstappen van regeringspartijen maakte van de manifestaties gedeeltelijk een steun aan het beleid van de regering. Dat dit geen stimulans is voor de strijdpuntontwikkeling hoeft geen betoog. Een begeleidend gevolg lijkt te zijn dat de opstappers hoe langer hoe meer beperkt worden tot mensen voor wie betogen een gebruikelijk politiek uitingsmiddel is, de echte 'militanten'. Echt "mobiliserend" naar het grote publiek toe werken dergelijke manifestaties niet en ook dit zorgt ervoor dat hun politieke draagwijdte relatief gering is. Toen de oorlog om Koewait eenmaal zijn waarschijnlijke eindfase bereikte met het geallieerde tegenoffensief versmalde het politieke spectrum van de manifestanten gevoelig. De meningsverschillen tussen die militantengroepen – embargo ja of neen? – waren dan te fundamenteel geworden. Ook dat verminderde én de mobilisatiekracht én de politieke signaalfunctie gevoelig. De agitatie was vanaf dan intern té verdeeld om nog als motor van de strijdpuntontwikkeling te kunnen fungeren.

Er zijn in dit bijzondere geval aan regeringszijde nog meer temperende factoren in het spel:

– De hele Koewait-affaire werd doorkruist door enkele dossiers die voor de regering hoogst onaangenaam waren en waarbij zij moeilijk eer kon behalen. De gijzeling door de Iraakse regering van een aantal landgenoten noopte maandenlang tot terughoudendheid en tot een vernederende knieval van een aantal parlementsleden in Bagdad. Maar er was ook nog het Silco-dossier. Ondertussen zat dat in een stroomversnelling, na jarenlang onderhandelen. Er was een kans om de gegijzelde familie Houtekins-Kets, terug naar België te halen. Dat lukte in het begin van januari. In de nasleep daarvan ontspon zich een schandaal: op zekere dag wandelde Aboe Nidal-woordvoerder Walid Khaled door Brussel. Deze affaire groeide uit tot een politieke rel van formaat die vooral minister Mark Eyskens aanzien zou kosten. En de Belgische regering verloor prestige in het buitenland: tijdens de onderhandelingen had zij immers geweigerd om 90.000 artilleriegranaten te leveren aan het Britse leger voor gebruik in de Golf. Officieel was dit omdat de regering de voorkeur gaf aan een diplomatieke oplossing. Maar in het buitenland werd dit gezien als een gemis aan solidariteit. De terughoudendheid waarmee telkens werd gekozen voor de inzet van militaire eenheden in het gebied, leidde eveneens tot prestige-problemen in het buitenland⁶⁰.

– Binnen België was er bovendien kans op massaal ongenoegen om sociaal-economische redenen. De regering probeerde door een voorzichtig-afstandelijke houding te verhinderen dat daarop een voedingsbodemp kon ontstaan waarop strijdpunten zich konden ontwikkelen die op termijn véél gevaarlijker waren dan de Koewait-agitatie. De regering verwachtte immers een nieuwe klap voor het herstel van het begrotingsevenwicht. De werkgevers zagen een kans op ernstige bevoorradingsmoeilijkheden en stijgende energieprijzen opdoemen. De vakbonden vreesden dat zou geraakt worden aan de koopkracht. Lucien Stragier van de Landelijke Bediendencentrale wilde "de werkgevers die menen van de situatie te

(60) L. DE VOS geeft een proeve van verklaring voor deze terughoudendheid in het artikel: 'De 'besluiteloosheid' van België in het Golfconflict. In: *Internationale Spectator*, december 1991, blz. 754-755. De militaire, logistieke en financiële inzet van België was inderdaad verhoudingsgewijs niet zo klein.

moeten profiteren, waarschuwen, dat de strijdbaarheid in de vakbeweging blijft bestaan en zij er best aan doen zich redelijk op te stellen”⁶¹.

– Het begon daarnaast te dagen in regeringskringen dat de Koeweit-crisis een katalysator was die aan de gang zijnde ontwikkelingen op veiligheidsgebied plots versnelde. Het wegvallen van de Oost-Westtegenstelling trok vanzelf de aandacht naar een nieuwe potentiële vijand: de islamitische wereld. Het Arabische terrorisme in de voorgaande jaren, het gebruik van het oliewapen en de ontwikkeling van de Khomeiny-theocratie in Iran, zorgden ervoor dat een nieuw vijandbeeld kon ontstaan. Daarnaast was er een zeker begrip ontstaan voor de Arabische verzuchtingen en frustraties. Dit moet ook mee in rekening gebracht worden als oorzaak voor de terughoudendheid. Des te meer omdat de oorlog om Koeweit bewees dat in de Arabische wereld een militair potentieel voorradig was dat op termijn inderdaad een bedreiging kon betekenen voor Europa. Dat betrof niet alleen de enorme troepenmacht en de grote aantallen pantsers. Voornamelijk de massaverintigingswapens – kernwapens, chemische en biologische wapens – en hun overbrengingsmiddelen – raketten die een grote afstand konden overbruggen – waren een verontrustende ontwikkeling. Dat de wapenuitvoer naar dergelijke landen een veiligheidsrisico voor de leveranciers inhield was vele politici immers duidelijk geworden⁶².

– Het Vlaams Blok zorgde in Vlaanderen voor een binnenlandse pendant van dit vijandbeeld door zich af te zetten tegen de immigranten uit islamitische landen. Saddams agressie was deze partij dienstig om de controverse rond deze mensen verder aan te wakkeren. “De Iraakse agressie bewijst dat de islamitische buitenlanders in Europa een potentiële vijfde kolonne zijn en een bedreiging voor de Europese volkeren en voor Europa als geheel”⁶³. Dat dit electoraal lonend was hoefde na de verkiezingen van eind de jaren tachtig niet meer bewezen te worden. De regeringspartijen hadden er dus electoraal geen belang bij om het vijandbeeld te versterken door een voortvarende houding in het conflict. Des te meer omdat ook aan de andere zijde van het politieke spectrum, in kringen die zich bekenden tot de politieke lijn van de Coördinatie, gepoogd werd om de spanningen op te drijven. Enkele weken na de restauratie van de Koeweitse staat, in het weekeinde van 11/12 mei 1991 braken rellen uit in het Brusselse tussen meestal Marokkaanse jongeren en de ordrestrijdkrachten. Belgische militanten uit extreem linkse hoek sloten zich daarbij aan. “Men merkte meer en meer jonge Belgen die zij-aan-zij met jonge Marokkaanse opruiers probeerden de massa aan te zetten tot blind geweld... Niet toevallig ging het om jonge nozems die de voorbije maanden ook opgemerkt werden bij rellen na anti-Amerikaanse of pro-Palestijnse betogingen elders in Brussel”⁶⁴.

– Tegen deze achtergrond was de regering verplicht na te denken over de hervorming van de Belgische strijdkrachten. De regering en de legertop beseften dat de Belgische strijdkrachten technisch en moreel niet klaar waren voor een oorlog

(61) LBC-topman L. Stragier in *Ons Recht*, februari 1991. Aangaande de kans op sociale onrust zie bijvoorbeeld ook *De Volksmacht* van 15 februari 1991, blz. 3 en het interview met ACV-voorzitter Willy Peirens in *De Volksmacht*, 25 januari 1991.

(62) L. VANDEWEYER, *De strijd tegen de wapenhandel*. Antwerpen, 1990, blz. 108.

(63) Persbericht vanwege de partij op 21 augustus 1990, geciteerd in *Vlaams Blok*, 8 september 1990, blz. 1.

(64) *De Standaard*, 14 mei 1991. Zie ook het getuigenis van Johan Leman in *Knack*, 22 mei 1991, blz. 13-14; en in het middagactueel van de radionieuwsdienst van de BRTN, 24 mei 1991.

ver van huis. Het regiment para-commando, dat voorzien was voor inzet buiten het NAVO-gebied, was te licht uitgerust om het tegen de strijdkrachten van de Arabische landen op te nemen. Zoals de Verenigde Staten voor een deel kozen voor de militaire optie omdat een succes hen zou afhelpen van het Vietnamsyndroom, zo koos de Belgische regering voor terughouding ondermeer omdat ze beseftte dat haar militaire arm niet krachtig genoeg was om een serieuze bijdrage te kunnen leveren aan de strijd. Dode Belgische soldaten – zeker als het dienstplichtigen betrof – konden leiden tot ernstige politieke verwickelingen die de noodzakelijke heroriëntering van het Belgische defensieapparaat zouden bezwaren.

– De Koeweit-crisis bracht de regering bovendien in een moeilijk parket omdat de opbouw van de nieuwe veiligheidsconfiguratie, waar ze voor ijverde, erdoor in het gedrang werd gebracht. De Europese Gemeenschap, noch de West-Europese Unie toonden zich langs hun sterkste kant. De voortvarendheid van de Verenigde Staten borg in zich een bedreiging voor het gezag van de Verenigde Naties. Dat betekende meteen dat de Belgische regering op sleptouw werd genomen zonder dat zij, naar haar mening, op voldoende wijze aan de besluitvorming had kunnen deelnemen, hetgeen door vele politici, het verloop van de rakettenzaak indachtig, werd gevreesd.

Deze factoren zijn van grote betekenis omdat ze in de nabije toekomst de ontwikkeling van nieuwe strijdpunten, gerelateerd aan buitenlandse politiek of defensie, zullen beïnvloeden. Het vermoeden rijst dat de verhoudingen binnen en tussen de traditionele regeringspartijen in de nabije toekomst nog aanleiding zullen geven tot meningsverschillen betreffende buitenlandse politiek en defensie. Een van de lessen die SP-voorzitter Frank Vandenbroucke uit de Koeweit-ervaring trok was: "Voortaan moet toegezien worden dat Buitenlandse Zaken en de diplomatie op een concrete wijze vertolken wat binnen de regering is beslist"⁶⁵. Minister Mark Eyskens liet zich niet uit zijn lood slaan en zag in de afwikkeling van het conflict zijn grote gelijk. Voor hem was en bleef het een "illusie" te geloven dat het embargo Irak tot de terugtocht kon dwingen. Zijn critici binnen de regering veegde hij de mantel uit met de bewering dat België niet de rol van "nuttige idioot" moest spelen. "Wat ons schade toebracht is de politieke discussie, die echter onvermijdelijk is in een vijfpartijencoalitie"⁶⁶. Deze controverse gaat verder dan de tegenstelling tussen deze personen en doorsnijdt de politieke elite in België.

Besluit

De 'Nieuwe Sociale Bewegingen' hebben altijd hun best gedaan om hun gedachtegoed en eisen te doen aanvaarden door de bestaande drukkingsgroeperingen die, door hun zuilincorporatie, in staat zijn dit blijvend op de politieke agenda te duwen. Dat lukte bijvoorbeeld vrij behoorlijk ten tijde van het rakettenverzet, toen vakbonden, jeugdorganisaties, vormingsorganisaties..., behorende tot de katholieke en socialistische zuilen, de basiseis 'Geen plaatsing van raketten' overnamen en mee opriepen voor de betogingen. Die agitatie werd gevoed door emoties en argumenten die brede lagen van de bevolking aanspraken. Al werd de plaatsing van de raketten niet tegengehouden; de vredesbeweging hield er een grote dosis krediet aan over. Dit deelnemen aan of het 'bevoorraden' van de eli-

(65) 'Tien lessen uit Golf-oorlog', vrije tribune in *De Standaard*, 1 maart 1990.

(66) Interview met Eyskens in *De Standaard*, 2-3 maart 1991, en in *Knack*, 22 mei 1991, blz. 16-19.

taire consensus met ideeën en inzichten zorgt voor sterke spanningen binnen de Nieuwe Sociale Bewegingen. Zij worden daardoor zelf vatbaar voor aanvallen en infiltratie door uiterst linkse politieke formaties die dan immers beroep kunnen doen op ontevreden militanten; mensen die elke band met de politieke elite afwijzen. Deze groepen van uiterst links hadden medio 1990 gemeen dat zij dringende nood hadden aan een aangrijpingspunt waardoor ze hun politieke attitude van afwijzing tegenover het Westerse samenlevingsmodel konden redden. Na de verkiezingsnederlaag van de Sandinisten in Nicaragua, de omwenteling in de landen van het Warschaupact, de desintegratie van de Sovjetunie, de ommekeer in Angola en Mozambique, de evolutie in Zuid-Afrika, Tien an Men... kon de Koeweit-crisis deze politieke strekking een gelegenheid bieden waardoor ze hun traditionele ideologische patroon, via tiersmondistische retoriek, weer in evenwicht konden brengen. Meteen bleek dat zij greep hadden op een deel van de vredesmilitanten. Dit zorgt voor een zekere labiliteit die door Hellemans voor al de Nieuwe Sociale Bewegingen werd vastgesteld: "De nieuwe bewegingen zijn instabiel en gevoelig voor de politieke conjunctuur. Dat maakt hen tegenover de grote zelfstandige organisaties (politieke partijen, vakbonden, kerken,...) kwetsbaar, maar ook onberekenbaar"⁶⁷. Dit onberekenbare karakter van een belangrijk deel van de Vlaamse vredesbeweging is nu – via de Koeweit-agitatie – voor media en politieke elite duidelijk geworden.

Een van de begeleidende verschijnselen bij de ontwikkeling van strijdpunten is dat de kring van technocratische specialisten, die gewoonlijk onder elkaar de beslissing nemen, opengebrouwen wordt. Buitenlandse Zaken was sinds 1945 zo een bij uitstek technocratisch ministerie geweest waarvan de beslissingen slechts gecontesteerd werden door kleine, meestal communistische of pacifistische groepen, die weinig voeling hadden met brede lagen van de bevolking en zeker geen banden met de heersende politieke elite of technocratie. De rakettenzaak had dat, zeker in Vlaanderen, fundamenteel gewijzigd. Of de verdere of blijvende democratisering van het debat over defensie en buitenlandse politiek bij de ontwikkeling van het Koeweit-strijdpunt erbij gewonnen heeft is, gezien het feitelijke verloop van de agitatie, zeer de vraag. De vredesbeweging kon immers haar samenhang van tijdens de raketentijd niet bewaren. De uitspraak van *Standaard*-journalist Rolf Falter op 12 september 1990, "uiteindelijk volstond Saddam Hoesseins inval in Koeweit om te bewerkstelligen wat Ronald Reagan niet lukte: de vredesbeweging doen uiteenvallen", werd in de volgende maanden bevestigd.

Al zal dit in de toekomst zeker niet beletten dat er opnieuw pogingen zullen opgezet worden om gezamenlijk een politieke vuist te maken. Midden juni 1991 wilde een "Internationale Onderzoekscommissie" met de voormalige Amerikaanse minister van justitie Ramsey Clark, tijdens een hoorzitting in Brussel de Amerikaanse oorlogsmisdaden in het licht stellen. Het was een gelegenheid voor het Vaka om zich terug in een middenpositie te manoeuvreren en weer afstand te nemen van uiterst-links. Hugo Ongena werd gevraagd maar weigerde deel te nemen aan het tribunaal omdat enkel het Amerikaanse doen en laten zouden veroordeeld worden. "Deelnemen aan zo'n tribunaal zou de vredesbewegingen geen goed doen. We hebben altijd elke schending van het internationaal recht veroordeeld en ons niet beperkt tot één enkele"⁶⁸. Het verloop van de Koeweit-crisis was een leerproces dat sporen zal nalaten. De 'vredesweek' die georganiseerd werd in de herfst van 1991, geïnitieerd door Pax Christit maar waaraan andere vredesorganisaties deelnamen, liet zien dat er een band gelegd wordt tussen het buitenlandse

(67) S. Hellemans, *Strijd om de moderniteit*. Leuven, 1990, blz. 226-227.

(68) Verklaring van Ongena in *De Standaard*, 15-16 januari 1991.

en het binnenlandse vijandbeeld van de islamitische staten en -immigranten. Een nieuwe minimale consensus is dus zeker mogelijk en zelfs waarschijnlijk.

Hoe dan ook; de Belgische – en Westerse – regeringspolitiek tijdens het verloop van de Koeweit-crisis toonde aan dat de geest en de opvattingen die in de traditionele vredesorganisaties leefden, ook in regeringskringen invloed hadden. Dat zou ook nadien blijken. De opstanden van de Iraakse sjiieten en Koerden dreven honderdduizenden mensen op de vlucht doorheen het bergland naar Iran en Turkije. De omstandigheden waren verschrikkelijk. Onder druk van de politieke opinie werden de Westerse regeringen gedwongen om troepen in te zetten voor de opvang van deze mensen. Dit stelde een volkenrechtelijk probleem: humanitaire beweegredenen boven de soevereiniteit van de (Iraakse) staat? Een standpunt dat zeker aanhang kan vinden in kringen van de vredesbeweging en waar ook de regering, bij monde van minister Eyskens, gevoeligheid voor toonde. De afwikkeling van de crisis met haar immense vluchtelingenprobleem, de vragen rond wapenhandel en de verspreiding van massavernietigingswapens... zullen de Belgische regering de kans bieden zich op dat terrein verder te profileren. Minister Eyskens beloofde om op de internationale fora van Veiligheidsraad, West-Europese Unie (WEU) en Europese Gemeenschap diplomatieke initiatieven te nemen die in het verlengde liggen van de verwachtingen van de vredesbeweging. De Koeweit-agitatie heeft dus alvast niet geleid tot een complete marginalisering van de beweging en haar programma. Maar de bekentenis van vice-premier Hugo Schiltz midden mei, "Ik mag nu wel vertellen dat er grote spanningen waren tussen haviken en duiven binnen de regering"⁶⁹, doet vermoeden dat in de regeringspartijen lang niet iedereen zo terughoudend was tegenover de inzet van militair geweld als het officiële regeringsstandpunt liet uitschijnen. Het introduceren van strijdpunten op dit terrein kan dus in de toekomst best wel eens vanuit de politieke elite gebeuren in plaats van door de vredesorganisaties.

Summary: The Peace-movement in Belgium and its impact on governmental policy during the Gulf War

During the eighties the 'peace movement' became an important actor in Belgian politics. It was able to promote aspects of international relations and defense policy as 'political issues'. The influence on public opinion and political parties was considerably higher in Flanders than in the french speaking part of the country.

After the annexation of Kuwait by Iraq in August 1990, the Belgian government reacted more or less as these organisations desired: prudent, promoting UNO-initiatives and diplomatic solutions to the crisis. Therefore, these peace organisations were attacked or infiltrated by extreme left wing parties, who wanted to support Saddam Hussein who was seen as a symbol of the third world. As a result of these left wing tactics, the peace movement could not act as it did during the eighties: as a broad force with a coherent programme, with organisations belonging to several ideological pillars and with influence on parties which traditionally belong to the government.

(69) Interview in *Knack*, 15 mei 1991, blz. 12. Deze opmerking gold ook voor de regeringsaanpak, mét militaire interventie, betreffende de oorlog in Rwanda in de herfst van 1990.